

ПРОФЕССОР КАРАТАЙ САРТБАЕВДИН ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРЫНА АРНАГАН
ИЛИМИЙ ЖАНА ЭТНОПЕДАГОГИКАЛЫК ЭМГЕКТЕРИ

*Байбосова Д.К. – А.Токтоналиев атындагы
финансы-экономикалык техникумунун окутуучусу*

Аннотация: Бул макалада И.Арабаевдин жолун жолдогон этнопедагог окумуштуу, профессор К. Сартбаевдин илимий өмүр жолунун экинчи баскычындагы жогорку окуу жайлары үчүн жараткан эмгектери жана ошондой эле, окумуштуунун эмгектери камтылган он томдук тууралуу сөз болмокчу.

Түйүндүү сөздөр: профессор К.Сартбаев, этнопедагог, педагогикалык жогорку окуу жайлары, кыргыз тилин окутуу, окуу куралдары, он томдук

НАУЧНО-ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТРУДЫ ПРОФЕССОРА КАРАТАЯ САРТБАЕВА
ДЛЯ ВУЗОВ

*Байбосова Д.К.- преподаватель финансово-
экономического техникума имени А.Токтоналиева*

Аннотация: В данной статье этнопедагог, ученый, профессор К. Речь пойдет о десяти томах, содержащих работы Сартбаева, созданные для высших учебных заведений на втором этапе его научной карьеры, а также о работах самого ученого.

Ключевые слова: профессор К.Сартбаев, этнопедагог, педагогические вузы, кыргызский язык, учебные пособия, десяти томник

NAUCHNO-ETNOPEdagogicheskiyе TRUDY PROFESSORA KARATAYA
SARTBAEVA DLYA VUZOV

*Baibosova D.K. - teacher of financial and economic
technical school named after A. Toktonaliev
Baibosova D.K. - teacher of financial and economic technical
school named after A. Toktonaliev*

Annotatsiya: In this article, ethnopedagogue, scientist, professor K. We will talk about ten volumes containing the works of Sartbaev, created for higher educational institutions at the second stage of his scientific career, as well as the works of the scientist himself. Keywords: Professor K. Sartbaev, ethnopedagogue, pedagogical universities, teaching the Kyrgyz language, textbooks, ten volumes

Key words: Professor K.Sartbaev, ethnopedagogue, pedagogical universities, Kyrgyz language, textbooks, ten volumes

Кыргыз педагогика илиминин тарыхында тунгуч агартуучулар И.Арабаев [1;2], С.Нааматов [3], К.Тыныстановдордун [5;6;7] эне тилине арналган алгачкы окуу куралдары нукура элдик педагогиканын, этнопедагогиканын негизинде иштелип чыгып, өз доорунда аябагандай зор милдетти аткарып, жалпы массанын сабаттуулугун арттырууда төө көтөргүс жүктү аркалаган. Андан соң, алардын жолун улаган И.Арабаевдин этнопедагогикалык мурастарын сактап, барктап-баалаган окумуштуу бул К.Сартбаев [4;8;9; 10] болуп саналмакчы.

Педагогика илимдеринин доктору, И.Арабаев атындагы КМУнун педагогика факультетиндеги кыргыз, орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасынын профессору Мусаева Венера Инаятовна белгилегендей, “профессор Каратай Сартбаевдин илимий-методикалык педагогикалык өмүр жолунун экинчи баскычын” окутуу бул – 1988-жылдан 2014-жылга чейинки мурдагы В.В.Маяковский атындагы кыз-келиндер институту азыркы И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин педагогика факультетинде иштеп турган мезгили болуп саналмакчы.

Профессор Каратай Сартбаевдин педагогикалык өмүр жолунда 1988-жылы “экинчи баскыч” башталат. Өзүнүн 28 жылдык өмүрүн башталгыч мектептердин проблемаларына арнап келген болсо, эми ошол башталгыч класстарга болочок мугалимдерди даярдаган окуу жайга, атап айтканда, В.В.Маяковский атындагы кыз-келиндер институтуна атайын сынактын жыйынтыгында Гуманитардык билимдер кафедрасынын башчысы катары кызматка алынат.

Профессор Каратай Сартбаев бул окуу жайында 26 жыл бою педагогикалык өмүрүнүн акыркы күнүнө чейин талыкпастан кумурскадай мээнеттенип, нечендеген ондогон башталгыч класстардын болочок мугалимдерин, адистерди даярдап, окутуп-тарбиялайт. Ушул 1988-жылдан 2014-жылдарга чейин К.Сартбаев буга чейинки илимий-методикалык иштерин андан ары илимий-педагогикалык багытка буруп, улантат. Башталгыч билим берүүнүн проблемаларына арналган бир катар эмгектерин жарыкка чыгарып, жайылтат. Алар, мисалы, төмөнкүлөр:

1) Б.Рысбекова., К.Сартбаев Сабатка үйрөтүү. 1-класстын окуучулары үчүн көрсөтмө курал. 1989-жыл;

2) К.Сартбаев., Б.Үмөталиева Кыргыз тилинин көрсөтмө куралы. 1990-жыл;

3) Дидактикалык материалдар. 4-класс. 1990-жыл;

4) К.Сартбаев., С.Үсөналиев. Орфографиялык сөздүк. 1990-жыл;

5) К.Сартбаев., К.Кондучалова Жат жазуулар жыйнагы. 1991-жыл

6) Сартбаев К. ж.б. “Башталгыч мектепте кыргыз тилин окутуунун методикасы” дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси // Педагогикалык жогорку окуу жайларынын студенттери жана окутуучулары үчүн окуу куралы. 1-бөлүм. 2013-жыл.

7) Сартбаев К. “Башталгыч мектепте кыргыз тилин окутуунун методикасы” дисциплинасынын окуу-методикалык комплекси // Педагогикалык жогорку окуу жайларынын студенттери жана окутуучулары үчүн окуу куралы. 2-бөлүм. 2013-жыл.

8) Башталгыч мектепте кыргыз тилин окутуунун методикасы // Педагогикалык жогорку окуу жайларынын студенттери жана магистранттары үчүн окуу китеби. 2013-жыл.

“Педагогикалык окуу жайларда кыргыз тилин окутуунун методикасы” аттуу эмгегин Б.Үмөталиева жана Ж.Жакыповдор менен бирге иштешип, 1980-жылы “Мектеп” басмасынан жарык көргөн. Бул эмгекте атайын орто окуу жайларында кыргыз тили боюнча окуу материалдарынын методикалык жолдору көрсөтүлгөн. Окуу материалдарына карата суроолор жана тапшырмалары түзүлгөн.

Профессор Каратай Сартбаевдин башталгыч класстарда эне тилинен билим берүү боюнча жогорку окуу жайларда адистерди даярдоодо, алардын билимин өркүндөтүүдө, окуу-методикалык комплекстерди даярдоодо, окуу куралдарын иштеп чыгууда, студенттердин педагогикалык практикаларын уюштурууда сиңирген эмгектери жана бул багытта калтырган илимий-педагогикалык мурастары өзүнчө бир системалуу илимий изилдөөлөрдү талап кылаары шексиз.

Илим күнүнө карата 2013-жылдын 5-ноябрында Каратай Сартбаевдин илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүнө арналган “Профессор К.Сартбаев – чыныгы элдик мугалим” аттуу илимий-практикалык конференциясына карата “Профессор К.Сартбаев. Тандалган эмгектер” аттуу жүз жетимиш эки (172) басма табакты түзгөн он томдук эмгек даядалган. Аны педагогика факультетинин кыргыз, орус тилдерин окутуунун технологиясы кафедрасынын доценти, педагогика илимдеринин доктору А.Акунова түзүп чыккан.

“Бул жыйнакка элибизге таанымал методист-окумуштуу, учурда башталгыч мектепте кыргыз тилин окутуу илиминин көч башында турган, улуу муундун өкүлү профессор Каратай Сартбаевдин өмүр жолу, педагогдук, окумуштуулук, коомдук ишмердүүлүгү, үй-бүлөсү тууралуу материалдар топтоштурулган. Жыйнак башталгыч мектепте кыргыз тилин окутуунун методикасынын тарыхын окуп-үйрөнүүгө, иликтеп-изилдөөгө кызыккан студенттерге, мугалимдерге, магистранттарга жана аспиранттарга, изденүүчүлөргө профессор К.Сартбаев тууралуу кеңири маалымат алууга, педагогикалык тажрыйбасын окуп-үйрөнүүгө, жайылтууга, ошону менен бирге эле окуу китептерин жана окуу куралдарын түзүүчүлөргө теориялык жана практикалык жактан жардам бермекчи [10.649].

Төмөндө биз аталган он томдук жыйнактын биринчи, экинчи, үчүнчү, төртүнчү, бешинчи, тогузунчу жана онунчу томунда камтылган материалдардын топтомун келтиребиз:

“*Биринчи томдо* элибизге таанымал методист-окумуштуу, профессор Каратай Сартбаевдин өмүр жолу, педагогдук, окумуштуулук, коомдук ишмердүүлүгү, үй-бүлөсү тууралуу тандалган материалдар топтоштурулган. 2012-2013-жылы педагогика институтунда аткарылган дипломдук изилдөөнүн материалдары, жубайы А.Мураталиеванын, кыздарынын профессор К.Сартбаев тууралуу берген үй-бүлөлүк архивдик материалдар пайдаланылып, фото-сүрөттөр менен коштолгондугу” [10.649];

“*Экинчи томдо* “Байчечекей” жана “Алиппе” окуу китептери тууралуу маалыматтар орун алган. “Байчечекей” бул даярдоо класстары үчүн окуу китеби катары Кыргыз ССР агартуу министрлиги тарабынан бекитилип, 1981-жылы 20000 нускада он жарым миң басма табак көлөмүндө “Мектеп”

басмасынан басылып чыккандыгы, ошону менен бирге эле, “Алиппе” – алты жаштан окуган 1-класстын окуучулары үчүн окуу китеби катары Кыргыз ССР агартуу министрлиги тарабынан бекитилип, 1987-жылы 28000нускада 10,51 басма табак көлөмүндө “Мектеп” басмасынан 2-басылышы жарык көргөндүгү тууралуу маалыматтар орун алгандыгы;

Үчүнчү томдо экинчи томдогу “Алиппе” окуу китеби тууралуу маалыматтар андан ары улантылып, “Алиппе” – алты жаштан окуган 1-класстын окуучулары үчүн окуу китеби катары Кыргыз Республикасынын Элге билим берүү министрлиги тарабынан бекитилип, 1993-жылы 75000нускада 11,17 басма табак көлөмүндө басмадан жарык көргөндүгү жана төмөнкүдөй окуу куралдары:

Б.Рысбекова., К.Сартбаев. Жазуу дептери. 1990-жыл, 5-басылышы;

Б.Рысбекова., К.Сартбаев. Сабат таблицасы. Эне тилинен түзүлгөн көрсөтмө курал. 1988-жыл;

Б.Үмөталиева., К.Сартбаев Таблицаалар. 4-класстар үчүн эне тилинен түзүлгөн көрсөтмө курал. 1990-жыл тууралуу айтылган [10.650].

Төртүнчү томдо “башталгыч мектептердин 3-класстары үчүн “Кыргыз тили” окуу китеби Кыргыз ССР агартуу министрлиги тарабынан бекитилип, 12 жолу басылган. Акыркы жолу Фрунзе шаарындагы “Мектеп” басмасында 1989-жылы 23000 нускада 12,87 басма табак көлөмүндө басылып чыккан.

Башталгыч мектептердин 4-класстары үчүн “Кыргыз тили” окуу китеби Кыргыз ССР Элге билим берүү министрлиги тарабынан бекитилип, 2-жолу басылышы Фрунзе шаарындагы “Мектеп” басмасында 1991-жылы 60000 нускада 12,87 басма табак көлөмүндө басылып чыккандыгы” [10.650-651];

Бешинчи томдо “К.Сартбаев., Р.Корголдоева., Ү.Кармиевдердин сегиз жылдык жана орто мектептердин 4-класстары үчүн “Эне тили” окуу китеби Кыргыз Республикасынын агартуу министрлиги тарабынан бекитилген. Конкурста экинчи сыйлыкка татыктуу болгон. 1966-жылы 29000нускада 11,14 басма табак көлөмүндө Фрунзе шаарындагы “Мектеп” басмасында басылып чыккан. “Октябрияттар” аттуу 1-класстын окуучулары үчүн класстан тышкары окуу китеби Кыргыз ССР агартуу министрлиги тарабынан бекитилип, 1981-жылы 11000нускада оңдолуп, толукталып экинчи басылышы Фрунзе шаарындагы “Мектеп” басмасынан 8,75 басма табак көлөмүндө басылып чыккандыгы, ошондой эле, 6 жаштан окуган 2-класстын окуучулары үчүн класстан тышкары окуу китеби Фрунзе шаарындагы “Мектеп” басмасында 1987-жылы басылгандыгы [10.651-652];

Тогузунчу томдо профессор Каратай Сартбаевдин башталгыч класстардын мугалимдери үчүн 1990-жылдан 2000-жылга чейинки аралыкта жарык көргөн ар кыл темалардагы таалим-тарбиялык максатты көздөгөн окуу басылмалары, “Эл агартуу”, “Мугалимге жардам” журналдарына жарыяланган илимий макалаларынын топтому орун алган. Алар:

✓ *Касым Тыныстановдун лингвистикалык, педагогикалык мурастары жөнүндө.* 2001-жылы 36бет көлөмүндө басылып чыккан;

✓ *И.Арабаевдин “Алиппесине” 90жыл.* 2001-жылы 200нускада 32бет көлөмүндө жарык көргөн;

✓ *Билим, илим жөнүндөгү макалдар, учкул сөздөр.* Окуу куралы. 2001-жылы 28бет көлөмүндө басылган;

✓ *Карысы бардын ырысы бар.* Окуу куралы. 2005-жылы “Аят” басмасынан 38бет көлөмүндө басылып чыккан;

✓ *Аял заты айтып бүткүс дастан.* Окуу куралы. 2010-жылы “Аят” басмасынан 40бет көлөмүндө басылып чыккан;

Онунчу томдо профессор Каратай Сартбаевдин Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү орто мектептеринде башталгыч билим берүү боюнча иштеп чыккан окуу программалары, 1960-жылдан 1990-жылдарга чейин илимий-практикалык конференцияларда окуган докладдары жана докладдарынын тезистерин хронологиялык тартипке ылайыкташтырылып, топтоштурулган. Ошондой эле, республикага таанымал методист-окумуштуу, профессор Каратай Сартбаевдин жогорку окуу жайларда башталгыч класстардын мугалимдерин даярдоодо кыргыз тилин окутуунун методикасын окутуп-үйрөтүүгө карата түзүп, иштеп чыккан фундаменталдуу окуу китептери, окуу куралдары, окуу программалары, илимий-методикалык эмгектери орун алган.

2016-жылдын декабрь айынын акыркы жумасында И.Арабаев атындагы КМУнун педагогика факультетиндеги профессор Каратай Сартбаев өзү Ишенаалы Арабаевге арнап негиздеп, түзүп чыккан кабинетте (лабораторияда) илимий-практикалык конференция өткөрүлүп, педагогика илимдеринин доктору И.Арабаев атындагы КМУнун профессору В.И.Мусаева профессор Каратай Сартбаевдин илимий-педагогикалык мурастары тууралуу негизги доклад менен чыгып, сөз сүйлөгөндүгүн, ошондой эле, И.Арабаев атындагы КМУнун жетекчилиги менен бирге эле Султан Раев баштаган өкүлдөр

катышып, сөз сүйлөгөндүгүн, ошондой эле, В.И.Мусаева белгилегендей, студенттерге лекция окууда И.Арабаев, С.Нааматов, К.Тыныстановдон кийин эле бир катарда профессор К.Сартбаевдин да ысымы аталып, эмгектери тууралуу маалымат айтыла тургандыгын белгилей кетмекчибиз.

Профессор Каратай Сартбаевдин илимий-методикалык жана илимий-педагогикалык мурастары 300 басма табак “Алиппе” баштаган окуу китептери, окуу программа, окуу куралдары 60тан ашат. 200дөн ашуун илимий макалалары жарык көргөн. 150 басма табак көлөмүндө окуу китептери “Мектеп” басмасынан байма-бай басылып чыгып, 1000 000 1500 нусканы түзүп, орто мектептерде чейрек кылым бою жаш муундарды окутуп-тарбиялап келди. КРнын эл агартуусунун отличниги, Кыргыз Республикасынын билим берүүсүнө эмгек сиңирген кызматкери наамына ээ болгон. Ошондой эле И.Арабаев атындагы КМУнун эмгек жамааты бир добуштан колдоого алып, КРнын Эл мугалими ардактуу наамга көрсөтүлгөн.

Профессор Каратай Сартбаев эл аралык “Чыңгыз Айтматов” клубунун мүчөсү болуу менен бирге эле залкар жазуучу Чыңгыз Айтматовдун балдарга арналган адабий чыгармаларын башталгыч класстардын окуу программаларына жана адабий окуу китептерине киргизүүдө, аларды мектепте окутууга жайылтууда зор эмгек сиңирген. Ошону менен катар Чыңгыз Айтматов боюнча студенттерге курстук иштерди жана дипломдук иштерди жаздырууга да өзгөчө маани берген.

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын мүчө-корреспонденти, техника илимдеринин доктору, профессор Кыргыз-түрк “Манас” университетинин инженердик факультетинин деканы Улан Биримкулов профессор Каратай Сартбаевге арналган илимий макаласында К.Сартбаевдин илимий-методикалык жана илимий-педагогикалык эмгектери дүйнөлүк интернет булактарында кеңири орун алгандыгын мисалдар менен далилдеп көрсөткөн.

Педагогика илимдеринин кандидаты, профессор Каратай Сартбаевдин жубайы жана кесиптеши Акүпү Мураталиеванын жеке демилгеси, мээнети менен профессор К.Сартбаевдин илимий-чыгармачылык өмүр таржымалын камтыган “Биринчи мугалим” аттуу документалдуу даректүү тасма даярдалып, интернет булактары аркылуу жалпы журтка көрсөтүлгөндүгүн айтмакчыбыз. Албетте, окумуштуу тууралуу терең илимий изилдөөлөр жүргүзүлүп, айтыла турган ойлор дагы алдыда демекчибиз.

Колдонулган адабияттар:

1. Арабай уулу Э., Сарсекеев Х. Алифбе йаки төтө окуу. Уфа, 1911. -52б.
2. Арабай уулу Э. Жазуу өрнөктөрү. Оренбург.1912
3. Нааматов С. Эне тилинин методикасынан. Айыл мугалимдери жана педтехникумдар үчүн. 1-басылышы. Фрунзе, Кыргызмамбас, 1930, -48б.
4. Сартбаев К. 11 жылдык орто мектептердин 2-4-класстарынын окуучуларынын кыргыз тилинен алган билимине, билгичтигине жана машыккандыгына карата баа коюунун нормалары. Мугалимдер үчүн методикалык колдонмо. Ф.: “Мектеп” 1989, -45б.
5. Тыныстанов Касым. Кыргыз тилинин морфологиясы. . –Б.: Бийиктик, 2006. -112б.
6. Тыныстан уулу Касым. Эне тилибиз. 2-китеп // Биринчи баскыч мектептер жана өзүнчө окуучу чоңдор үчүн биринчи басылышы. Маскөө, СКПСэлдеринин борбордук басмасы жана -Ф.: Кырмамбас. 1932. -22б.
7. Тыныстан уулу Касым. Эне тилибиз // Кыргыз тилиндеги тыбыштарды жана сөз бүтүштөрүн тааныткыч китеп. Жаңы тамга менен биринчи басылышы. -Ф.: 1928, 68б.
8. Сартбаев К., Мураталиева А. Ишенаалы Арабаевдин агартуу майданындагы асыл мурастары жана анын ишин уланткан шакирттери. Бишкек, Айат, 2011. -188б.
9. Сартбаев К., Акунова А., Мураталиева А. Башталгыч мектепте кыргыз тилин окутуунун методикасы // Педагогикалык жогорку окуу жайларынын студенттери жана магистранттары үчүн окуу китеби. Бишкек, 2013. – 420б.
10. Акүпү Мураталиев Улуу педагог Каратай Сартбаевдин илим казынасынан Бишкек, “Айат” 2016. - 784б.